

حق سلامت روانی کودکان و نوجوانان در فضای مجازی؛ آسیب‌ها و حمایت‌ها

حسین بیگی

استادیار، گروه آموزشی حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران (نویسنده مسئول)

Husseinbeigi۲۶@yahoo.com

سمیرا کیانفر

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

Sa.kianfar۲۱@gmail.com

چکیده

پس از ورود فناوری های نوین اطلاعاتی بر زندگی مردم کم کم آثار آن بر جنبه های متعدد زندگی از جمله حقوق کودکان و نوجوانان آشکار گردید. حق سلامت روان از اصلی ترین مولفه های سلامت و از مهم ترین مصادیق حقوق کودکان و نوجوانان می باشد. سلامت روان کودکان و نوجوانان با توجه به رشد و توسعه فضای مجازی موضوعی است که در تحقیق حاضر به آن پرداخته ایم و سعی کرده ایم که توصیه هایی نیز برای والدین داشته باشیم. به دلیل ویژگی های خاص فضای مجازی و نو بودن این پدیده بسیاری از والدین فرصت، امکان و یا توان کافی برای شناخت دقیق این فضا و کاربردهای آن را به دست نیآورده اند و عدم آشنایی مناسب آنها با این فضا و در مقابل استفاده روزمره کودکان و نوجوانان از این فضا باعث شده است که یک فضای محرمانه و خصوصی در داخل خانه برای فرزندان ایجاد شود و آنها بدون دغدغه و بدون احساس وجود ناظر بیرونی به سایت های مختلف در این فضا دسترسی یافته و بعضا به دلیل ویژگی های سنی و شخصیتی و کنجکاوی های خود متاثر از فضا های ناسالم موجود در اینترنت گردند. پژوهش حاضر، یک مطالعه توصیفی تحلیلی آینده نگر و جامعه مورد مطالعه کودکان و نوجوانان با نگاه به حق سلامت روان آن ها در فضای مجازی است. منابع مقاله حاضر، مقالات پیرامون موضوع سلامت روان و فضای مجازی به روش کتابخانه‌ای از پایگاه‌های ایرانداک، سیولیکا، نشریات جهاد دانشگاهی طی سال‌های اخیر مورد جستجو و بازبینی قرار گرفت ترکیب مطالب و نتایج، در شرایط کنونی که کودکان از سنین پایین شروع به یادگیری و استفاده از فضای مجازی می‌نمایند به مرور تبدیل به افراد ماهری در این زمینه خواهند شد، بهتر است والدین سعی نمایند تا سواد دیجیتال خود را افزایش داده تا در صورت لزوم بتوانند استفاده فرزندان خود را از این فضاها محدود نمایند. نتیجه اینکه توصیه می‌شود زمان هایی را اختصاص دهند تا همراه فرزندشان از سایت های مختلف دیدن کنند. راجع به محتوای آنها صحبت کنند و بازی و فعالیت هایی داشته باشند. در این صورت امکان نظارت والدین بر فرزندان فراهم می شود و ضمن کنترل اثربخش آنان به بهبود سلامت روان آنان در سایه تدابیر اخلاقی کمک بسیاری خواهد کرد.

کلید واژه ها: فضای مجازی، حق سلامت روانی، کودک، نوجوان، تدابیر قانونی.

مقدمه

فضای مجازی عرصه ای است که حقوق و تکالیف متعددی در آن معنا می یابد. حقوق کودکان و نوجوانان در این فضا از جمله حقوق مطروحه می باشد که در ابعاد مختلف می تواند مورد بررسی قرار گیرد. در این پژوهش، به تبیین حقوق کودکان و نوجوانان در فضای مجازی پرداخته شده که، با حجم گسترده ای از اطلاعات و مسائل به طور ارادی یا غیرارادی در این فضا مواجه می شوند. حق آموزش، حق سلامت روان، حق امنیت و حق تفریح حقوق ملازم با رشد و تعالی کودکان و نوجوانان و امروزه به شدت با فضای دیجیتال مرتبط می باشد. مطابق قاعده لاضرر، به جهت حمایت از کودکان و نوجوانان به ویژه عدم آسیب روانی به آن ها، ضررزدن به این گروه از جامعه ممنوع است. چرا که طبق این قاعده هیچ گونه ضرر و زیانی اعم از جسمی و روحی- روانی نباید جبران نشده باقی بماند(هدایت و عظیم زاده، ۱۳۹۵، ص. ۳۵). به نظر می‌رسد کودکان و

آدرس دبیرخانه همایش: آذربایجانشرقی، مراغه، بلوار شهید درخشسی، مجتمع اداری و آموزشی

دانشگاه آزاد اسلامی مراغه، ساختمان اداری اندیشه شهید سلیمانی، طبقه دوم

تلفن تماس: ۰۲۱۳۷۲۵۵۸۲ - ۰۲۱۳۷۲۵۲۵۰۶-۹ داخلی ۳۳۶ و ۳۳۳

نوجوانان بیشتر تحت تأثیر فضای مجازی می‌باشند. طبیعت کودکان و نوجوانان طوری است که توجه به این قشر از جامعه اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد که هر گونه سستی می‌تواند آثار زیانباری داشته باشد. در میان عوامل بزه‌کاری و گناه که در محیط پیرامون کودکان و نوجوانان وجود دارد فضای مجازی از اهمیت خاصی برخوردار است. نتایج پژوهش یانگ ۱۹۹۷ در زمینه اینترنت نشان داد که یکی از دلایل مهم اعتیاد به اینترنت در افرادی که روابط عمومی کمتری دارند، به دست آوردن حمایت های اجتماعی است. حمایت اجتماعی با ارتباط های اینترنتی زودتر و آسان‌تر به دست می‌آید. با ورود به شبکه‌های اجتماعی و به‌ویژه فضاهای ویژه ارتباط‌گیری، نوعی آشنایی و همدلی یا همدردی میان کاربران، پدید می‌آید که دارای ارزش‌ها، معیارها، زبان، نشانه‌ها و نوآوری‌های ویژه‌ای است و همگان با این هنجارها هم‌نویی می‌کنند. در این فضا، بسیاری از اطلاعات شخصی، میان افراد رد و بدل می‌شود، بدون اینکه احساس ترس، طرد شدن و در معرض داوری بودن وجود داشته باشد. ایجاد این نوع ارتباط، در پیدایش احساس حمایت اجتماعی موثر است. (زهره وند، یعقوب نژاد ۱۴۰۱).

پیشینه تحقیق

حق سلامت روان کودکان و نوجوانان در فضای مجازی از سوی پژوهشگران مختلف مورد توجه قرار گرفته است که به برخی از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده در این زمینه پرداخت می‌شود:

فاطمه زهرا کریمی و فاطمه نعمت‌اللهی و علی زارعی و فریدون جهانگیر و یاسر زارعی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «مروری بر تأثیر فضای مجازی بر ابعاد روانی، جسمی و اجتماعی کودکان و نوجوانان» به برخی از مهم‌ترین حقوق کودکان و نوجوانان و نقش فضای مجازی در این زمینه اشاره می‌کنند.

نادر اسلام خواه و فاطمه درخشیان و محمد حسین دهقانی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر فضای مجازی و اینترنت بر شخصیت و هویت کودکان و نوجوانان» به این نتیجه رسیده‌اند که با توجه به گسترش ناگزیر فضای مجازیدر زندگی کودکان و نوجوانان امروزی نوع جدیدی از هویت تحت تأثیر فضای مجازی شکل می‌گیرد که در صورت عدم توجه والدین و جامعه گرایش به ارتکاب کج روی‌های مختلف خواهند داشت.

۱. مفهوم شناسی متغیرهای تحقیق

۱-۱. تعریف فضای مجازی

در تعریف فضای مجازی می‌توان گفت، نوعی اجتماع و همزیستی بزرگی است که میلیون‌ها رایانه و کاربران آن در سراسر جهان در آن حضور دارند. سازمان امنیت مجازی ایالات متحده و روسیه در تعریف فضای مجازی بیان کرده‌اند که فضای مجازی بستری برای حفظ و نگهداری، انتقال، حذف و تولید اطلاعات مختلف است.

۱-۲. تعریف کودک و نوجوان

در ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ کودک و نوجوان را چنین تعریف کرده است:

الف. طفل (کودک): هر فرد که به سن بلوغ شرعی نرسیده است.

ب. نوجوان: هر فرد زیر هجده سال کامل شمسی که به سن بلوغ شرعی رسیده است.

طبق ماده یک کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ «کودک عبارت از انسانی که به سن ۱۸ سال نرسیده است مگر اینکه در قانون کشورهای اعمال‌کننده، به نحو دیگری تعیین شده باشد».

۱-۳. مفهوم سلامت روان

سلامتی مفهوم نسبی و در حال توسعه است. طبق تعریف سازمان جهانی بهداشت، سلامت روان «شامل توانایی لذت بردن از زندگی، توانایی بازگشت به زندگی بعد از ناراحتی و غم زیاد، توانایی میانه رویی، توانایی انعطاف‌پذیری و سازگاری، داشتن

احساس امنیت و آرامش و خودباوری می باشد». بعبارتی سلامت روان به معنی تعادل عاطفی، رفتاری و اجتماعی، فقدان اختلال روانی یا رفتاری است که فرد متوجه توانایی های خود است و می تواند با تنش های طبیعی زندگی مقابله کند و می تواند کارآمد و با ارزش باشد.

۱-۳-۱. چگونگی تامین سلامت روان کودکان و نوجوانان

با توجه به نقش سازنده ای که سلامت روان دارد، ارتقای آن ضروری است، در مورد کودکان و نوجوانان، روابط سالم والدین با فرزندان می تواند زمینه رشد و سلامت روانی فرزندان را فراهم کند و باعث شود فرزندان بتوانند عواطف و احساسات خود را تعدیل کنند. والدینی که با فرزندان خود روابط محبت آمیز دارند شرایط را برای سازندگی بیشتر آن ها فراهم می کنند. محبت، عامل سلامت جسم و روان است و نبود آن سبب ظهور نا بهنجاری های رفتاری می شود. برای سلامت روانی کودک رفع نیازهای اولیه لازم است مانند محبت در خانواده، داشتن فرصت برای صحبت در خانواده، بازی کردن، امنیت و آرامش و راهنمایی و حد و مرز مناسب. برای پدر و مادر شناخت این نیاز ها و نیاز های جسمی فرزندان مثل تغذیه، لباس گرم به هنگام سرما و زمان خواب در ساعت مناسب آسان است. و لی نیاز های روانی و اساسی او برای داشتن سلامت روان ممکن است مشخص نباشد. و این سلامت روان است که باعث می شود او خوب تفکر کند، پیشرفت اجتماعی داشته باشد و مهارت های جدید را به خوبی یاد بگیرد. مشکلات و اختلالات سلامت روان می تواند هر فردی را تحت تاثیر قرار دهد.

۱-۳-۲. گستره حقوق سلامت کودکان از منظر جسم، روان و ارتباط آن با فضای مجازی

ماهواره و اینترنت و به طور کلی هر وسیله ایجادکننده فضای مجازی، با سهولتی باور نکردنی دنیایی از اطلاعات و القائات را پیش چشم کودکان و نوجوانان نمودار ساخته و امکان ارتباط آنان با جهان را فراهم می سازد و این ارتباط سریع و آسان، کنترل و نظارت والدین بر کودکان و نوجوانان را با چالش روبرو می سازد. از سوی دیگر امکان محافظت از اطلاعات جمع آوری شده از فضای مجازی با رمزهای شخصی، راه ورود والدین را به علاقه ها و سلیقه های آنان را می بندد (۱۱). یکی از حقوق کودکان و نوجوانان مرتبط با حق سلامت، حق تامین مالی مناسب است. کودکان و نوجوانانی که در فقر رشد می کنند طیف وسیعی از پیامدهای نامطلوب سلامت و رشد را تجربه می کنند. و در مقایسه با کودکان و نوجوانان مرفه تر احتمال دارد در کودکی به شرایط مزمن مبتلا شوند که این امر نتایج منفی آموزشی و نتایج نامطلوب اجتماعی و روان شناختی در درازمدت را همراه دارد (۱۲).

در برخی جوامع کودکان و نوجوانان بصورت کنترل نشده در معرض خطر مباحث مطرح شده توسط والدین، معلمان، همسالان و رسانه ها (به طور فزاینده اینترنت) در مورد مسائل جنسی هستند (۱۳). یافته های پژوهشی داخلی و خارجی با توجه به مرور اسناد و مطالعات انجام شده در این حوزه نشان می دهد که مهارت خودکنترلی در کودکان و نوجوانان سهم بسزایی در کنترل خشم دارد. همچنین در تحقیقات بسیاری نشان داده شده است که تقویت و آموزش مهارت خودکنترلی در کودکان و نوجوانان می تواند در بالا بردن سلامت روان آن ها و همچنین کنترل خشم و ارتکاب جرم در آنها نقش موثری داشته باشد (۱۴).

۱-۳-۳. تهدید سلامت روان به دلیل استفاده بیش از حد از اینترنت

تنهایی، افسردگی، اضطراب، عزت نفس پایین برخی از مشکلات احتمالی است که کودکان در استفاده بیش از حد از اینترنت بصورت آنلاین با آن مواجه هستند. کارشناسان معتقدند زمان بیش از حد بر روی وب می تواند به کودکان آسیب برساند. پیشنهاد کارشناسان این است که والدین باید در مورد سلامت روان کودکان و نوجوانان خود بخصوص اگر بیش از ۴ ساعت در روز در مقابل صفحه نمایش (کامپیوتر، تماشای تلویزیون و بازی های ویدئویی) قرار گیرند، نگران باشند. کودکانی که زمان بیشتری را در مقابل صفحه نمایش صرف کرده اند تمایل به تجربه سطوحی بالاتری از پریشانی روانشناختی، اضطراب و افسردگی را دارند و در استفاده بیش از ۴ ساعت این تمایل منفی شدیدتر دیده می شود. افزایش زمان استفاده از صفحه نمایش و قرار گرفتن در معرض رسانه ها با کاهش احساس پذیرش اجتماعی و افزایش احساس تنهایی و مشکلات ارتباطی و .. همراه

است و فعالیت های اینترنتی خاص مانند سایت های شبکه های اجتماعی و بازی های چند نفره آنلاین با سطوح پایین تر از سلامت همراه بوده است.

۱-۳-۴. جنبه های بحران زای فضای مجازی در ایران

براساس یک تقسیم بندی نسلی، نسل سوم بیشترین کاربران فضای مجازی در ایران بوده و بیش از نسل های دیگر در معرض آثار ناشی از شبکه های اجتماعی مجازی اند. فضای مجازی نوعی از بحران هویت را در میان طیف گسترده ای از نوجوانان و کودکان به وجود آورده و این بحران هویت در زمینه های فردی ناهمگونی های هویتی را سبب شده و به نحوی تعادل اجتماعی را متأثر کرده است. همچنین شبکه های اجتماعی مجازی، باعث تغییرات اساسی در نهادهای هویت ساز شده اند و عوامل معناساز هویتی را دستخوش تغییر نموده اند. یکی از مهم ترین عوامل برای تعیین اثر مثبت یا منفی رایانه مدت زمانی است که کودک یا نوجوان از آن استفاده میکند و مسئله دیگر نوع فعالیت هایی است که با آنها درگیر است. تسلط کامل والدین بر مهارت های مربوط به استفاده از رایانه ها و اینترنت، هوشیاری آن ها در این رابطه و از سوی دیگر فرهنگ سازی برای استفاده صحیح از فضای مجازی، می تواند تاثیر بسزایی در فراگیری مهارت های مختلف زندگی و نیز آموزش های مرتبط با تحصیلات و مسائل علمی نسل کودکان و نوجوانان داشته باشد. با این وجود، استفاده از اینترنت در میان کودکان و نوجوانان در صورتی که نظارت والدین را به دنبال نداشته باشد، می تواند بستری برای بروز ناهنجاری اخلاقی و رفتاری باشد.

۲. رابطه حقوق کودکان و نوجوانان با حق سلامت روان در فضای مجازی

حقوق کودکان و نوجوانان در فضای مجازی دارای مصادیق متعددی می باشد که مهم ترین آنها عبارتند از: حق آموزش، حق امنیت، حق بازی و سرگرمی و حق برخورداری از حمایت های اجتماعی بعد از بزه دیدگی است.

۲-۱. حق آموزش کودکان و نوجوانان

آموزش شکلی از یادگیری است که در آن هر آن چه قابل آموختن است از نسلی به نسل دیگر یا از عده ای به عده ی دیگر منتقل می شود (طبرلو، ۱۳۹۳، ص ۳۰۳).

به موجب آموزش، افراد می آموزند چگونه از حقوق سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود بهره مند شوند و در زندگی اجتماعی مشارکت کنند (مردی و قربانی، ۱۴۰۰، ص ۸۲) و به همین دلیل اعلامیه ۱۹۹۰ یونسکو به صورت خاص به این مسئله پرداخته و بیان کرده است: آموزش در چارچوب استانداردهای جهانی می تواند ابزار لازم برای مشارکت مردم را فراهم آورد. امروزه بخش عمده ای از آموزش های رسمی و غیررسمی موسسات آموزشی از طریق اینترنت و فضای مجازی برای کودکان و نوجوانان ارائه می شود. برای بهره مندی از این سبک آموزش نیاز است که کودکان و نوجوانان به انواع دستگاه های مرتبط از جمله گوشی های هوشمند، تبلت، لپ تاپ، اینترنت و ... دسترسی داشته باشند و از طریق آن ها وارد فضای مجازی شوند. در این صورت ممکن است خواسته یا ناخواسته با ورود به سایت ها، کانال ها یا صفحه های مجازی، در معرض اطلاعات، تصاویر و بازی های نامناسب قرار گیرند که منجر به آسیب های روحی و روانی به آن ها شود. قانون اساسی و قوانین عادی ما حق بر آموزش رایگان را مورد توجه ویژه قرار داده و در ماده ۴ «قانون حمایت از اطفال و نوجوانان» و ماده ۴ «قانون تامین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و نوجوانان» به طور ویژه بحث آموزش مورد توجه قرار گرفته است و اگر کسی، چه والدین کودکان و نوجوانان و چه مقامات قانونی یا هرکس دیگری مانع از این حق شوند باید مورد مجازات واقع شود (پیوندی، ۱۳۹۰، ص ۳۴۵). اصل ۳۰ قانون اساسی، آموزش کودکان و نوجوانان را بعنوان یکی از وظایف دولت دانسته و تحقق آن را بر عهده وزارت آموزش و پرورش قرار داده است. «سند صیانت از کودکان در فضای مجازی» مصوب ۱۴۰۰ شورای عالی قضایی مجازی، آموزش کودکان و نوجوانان را در بهره برداری از فضای مجازی مدنظر قرار داده و در بند ۲ ماده ۳، «آگاه سازی، هوشیار سازی و توانمند سازی اولیا و مربیان و ایفای نقش محوری خانواده در هدایت، حمایت و مراقبت» از کودک و در بند ۶ ماده فوق

« ارتقای سواد مجازی و مهارت افزایی کودکان و نوجوانان برای استفاده کارآمد و هدفمند از فضای مجازی» مورد تاکید قرار گرفته است.

۲-۲. حق تفریح و سرگرمی

حق تفریح و بازی به عنوان یکی از ابزارهای اساسی جهت آموزش، استعدادیابی، تقویت مهارت های فردی و اجتماعی و برقراری ارتباط و همدلی در کودکان و نوجوانان است. منظور از بازی هر نوع فعالیت نشاط آور و تفریحی و سرگرم کننده به تناسب سلیقه و نیازهای کودکان و نوجوانان است (سلامی و دیگران، ۱۴۰۱، ص ۱۳۹). بنابراین بازی، تفریح و سرگرمی های مختلف از عوامل رشد و شکوفایی استعداد کودکان و نوجوانان محسوب می شوند (نیاز پور و رضایی حومدین، ۱۳۹۶، ص ۸۴-۷۸). « بازی از عوامل اصلی رشد و یادگیری کودکان می باشد و تجربه استقلال فردی، مهارت های اجتماعی و لذت ماجراجویی و هیجان را در آنها ارتقاء می دهد» (سلامی و مظهری، ۱۳۹۹، ص ۳۴۰). حق بازی از مصادیق موثر بر سلامت روان کودکان و نوجوانان در فضای مجازی است. با این وجود با توجه به گسترش فضای مجازی و اینترنت و بازی هایی که برخی بر پایه خشونت و آموزش های ناصحیح است نباید کودکان و نوجوانان را در این فضا رها کرد، زیرا سلامت روان آنان را به مخاطره می اندازد.

بازی می تواند متاثر از عوامل مختلفی نظیر فرهنگ، تجارت، وضعیت اقتصادی و شرایط جسمی و روحی کودکان و نوجوانان باشد که در فضای مجازی نیز نمود خواهند یافت. بنابراین نه تنها باید به اتخاذ تدابیر ایجابی مبادرت ورزید بلکه باید اقدام های پیشگیرانه، نظارتی و کنترلی نیز جهت کاهش دادن مخاطره های محیطی از جمله محیط مجازی اتخاذ کرد. امروزه استفاده از بازی های رایانه ای به بخش جدایی ناپذیر از زندگی کودکان و نوجوانان تبدیل شده است. اما پرداختن بیش از اندازه به بازی های رایانه ای، مشکلات و آسیب های جدی جسمی و روانی برای آنان باقی می گذارد. برای حفظ سلامت و بهداشت روانی کودکان و نوجوانان و پیشگیری از آسیب های روانی آنان، با برنامه ریزی صحیح، استفاده از بازی های رایانه ای باید توسط والدین هدایت و کنترل شوند، زیرا عدم برخورداری از سلامت روان از پیشرفت فرد و جامعه ممانعت می کند و عملکرد تحصیلی و متعاقباً شغلی افراد را مختل می سازد.

۲-۳. حق امنیت

امنیت در معنای حقوقی به معنی فقدان خطر نسبت به جان، مال، عرض و حقوق آحاد مردم در جامعه می باشد (جعفری لنگرودی، ۳۸۱، ص ۶۴۱). از مهم ترین موارد تهدید کننده امنیت کودکان و نوجوانان در فضای مجازی، قرار گرفتن آن ها در معرض خشونت های مجازی می باشد که این امر ضمن اینکه سلامت روان آن ها را به شدت تهدید می نماید، امکان بهره مندی آن ها از این فضا را محدود می کند. بند «د» ماده ۱۱ «سند ملی حقوق کودک و نوجوان» بحث حق بر امنیت را مطرح می کند که ناظر است بر پیشگیری و مبارزه با جرایم جنسی علیه کودک یا نوجوان و ارائه آثار مستهجن به او از طریق فضای مجازی. از مهم ترین خطرهایی که سلامت کودکان و نوجوانان را در فضای مجازی تهدید می کند، بهره کشی، استثمار جنسی، فحشا و پورنوگرافی می باشد که ضمن خدشه دار نمودن حیثیت و کرامت انسانی کودک و نوجوان، ایجاد مشکلات روحی و روانی را برای آنان در پی دارد (حسینی اکبرنژاد، ۱۳۹۲، ص ۳۴۹).

از مصادیق تضییع حق امنیت کودکان و نوجوانان، آزار و اذیت در بستر فضای دیجیتال است که در قالب های زورگیری یا زورگویی و قلدری مجازی، تهدید و تطمیع و ترساندن و انتشار اسرار و توهین و نشر غیر مجاز اطلاعات آنان است. احساس ناامنی و در خطر بودن و احساس ترس و آشفتگی و کاهش اعتماد به نفس و تحقیر فرد از جمله تاثیرات زورگویی مجازی بر جسم و روان کودک و نوجوان است. برای اینکه بتوان از کودکان و نوجوانان در این فضا محافظت کرد، لازم است مهارت های لازم برای ایمن نگه داشتن خود را آموزش ببینند.

۲-۴. حق برخورداری از حمایت های اجتماعی بعد از بزه دیدگی

کودکان و نوجوانان که در فضای مجازی در معرض بزه دیدگی قرار می گیرند به تناسب شدت جرایم صورت گرفته، ممکن است دچار مشکلات روحی و روانی مختلفی شوند که نیازمند حمایت های معنوی خانواده و جامعه می باشند. از جمله این حمایت ها، حمایت های عاطفی که معمولاً کمک های روان شناسانه و روان کاوانه است که در جهت ترمیم مشکلات روحی و روانی ناشی از بزه دیدگی کودکان و نوجوانان می باشد (لیز و فیلیزولا، ۱۳۷۹، ص ۱۳۰).

۳. جلوه های نقض حقوق کودکان و نوجوانان در فضای مجازی

همانطور که یکی از اصلی ترین مدافعان حقوق و منافع کودکان و نوجوانان نیز، والدین محسوب میشوند. بنابراین صرف پدر یا مادر بودن به این معنی نیست که آنها لزوماً کاری میکنند که به نفع آنان است. یعنی والدین نیز ممکن است اشتباه کنند. از طرف دیگر حفظ منافع کودک و نوجوان، به دلیل آسیب پذیری اش، وظیفه همه ماست. حتی اگر پدر و مادر این کار را نکنند، افراد جامعه موظف به رعایت و حفظ حقوق آنان هستند. انتشار تصاویر کودک و نوجوان اطلاعات مربوطه، در حال و آینده میتواند به شخصیت آن ها آسیب بزند. پس خانوادگی یا شخصی بودنش، جلوی مضرات احتمالی اش را نمیگیرد. این نکته هم گفتنی است که نه تنها خود آن ها، بلکه همه می توانند از آثار احتمالی انتشار تصاویر امروز آنان در حال و آینده شان کاملاً مطمئن باشند. بنابراین درخواست کودک و رضایتش برای به اشتراک گذاشتن تصاویرش دلیل مناسبی برای انجام این کار نیست. صرف نظر از مباحث مربوط به بلوغ و سن مسئولیت کیفری، یکی از ضروریترین عناصر محافظت از این گروه سنی، تعیین مرز بزرگسالی و کودکی و نوجوانی، به منظور تعیین افراد مشمول این قلمرو حمایتی می باشد. نقض جنبه های گوناگون حریم خصوصی یکی از دامنه های گسترده برای ورود صدمه به این گروه سنی است که آنان را در آستانه خطر قرار می دهد و بستری بالقوه برای گستره وسیعی از آسیبها و مخاطرات ناشی از بزه دیدگی و بزهکاری قلمداد میگردد. در این راستا، با عنایت به پیشرفت فناوری های اطلاعات و ارتباطات، از جمله مهمترین چالش های پیش روی کودکان و نوجوانان در این خصوص میتوان به مخاطرات ناشی از حضور ناگزیر این گروه سنی در فضای سایبر اشاره نمود (۱۵). آسیب ها و خطرات بالقوه موجود برای کودکان و نوجوانان در سراسر جهان را می توان در سه دسته کلی هدف گیری تجاری و تبلیغاتی، بهره برداری و استثمار جنسی کودکان و نوجوانان و نقض حریم خصوصی آنها تقسیم کرد.

۳-۱. نقض حریم خصوصی

نقض حریم خصوصی در کودکان و نوجوانان بمانند افراد بزرگسال نیست و الزاماً رعایت برخی حریم های خصوصی که در بزرگسالان مورد احترام قرار می گیرد در کودکان الزامی نیست. بلکه مالک رعایت معیارهایی است که جهت رشد فکری و شخصیتی صحیح کودک و نوجوان در جامعه ضروری است و آنان را آماده پذیرش عرف های زندگی اجتماعی جهت تکمیل شخصیت شان می کند. چه بسا نظارت مکرر والدین بر فعالیت مجازی کودکان و نوجوانان به ظاهر امر نقض حریم خصوصی آنها باشد ولی در واقع این گونه نیست بلکه این امر خود ابزاری است جهت حفظ حریم خصوصی آن ها تا از آسیب های اجتماعی این حوزه در امان باشند. نمونه هایی از نقض حریم خصوصی کودکان و نوجوانان به شرح زیر خواهد بود:

۱. گردآوری داده های شخصی بدون جلب رضایت و افشاء و انتقال آن
۲. گردآوری داده های شخصی از طریق روش های غیرقانونی یا به صورت سری، یا هک اطلاعات
۳. گردآوری داده های شخصی برای هدف غیرقانونی یا نامشروع، افشاء و انتقال آن
۴. گردآوری داده های نادرست، ناقص یا قدیمی

۳-۲. سوءاستفاده جنسی

هرکسی حق آزادی بیان را دارد. این حق صرفنظر از مرزها شامل آزادی جستجو، دریافت و انتقال اطلاعات و ایده های مختلف، که به صورت شفاهی، کتبی یا چاپی، در فرم هنر یا از طریق رسانه های دیگر که او انتخاب میکند، می باشد. تلاش برای محافظت از کودکان و نوجوانان بصورت آنلاین می تواند منجر به تضاد با حقوق آزادی بیان بزرگسالان شود. حمله سایبری نسبت به کودکان و نوجوانان رو به افزایش بوده و فشارهای آنلاین که می توانند تأثیرات طولانی مدت بر روی آن ها و سلامت زندگی آن ها داشته باشد در حال افزایش هستند، اما مبنای حقوقی اصلی برای دسترسی آزاد کودکان و نوجوانان به محتویات اینترنتی را میتوان ماده ۱۹ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی دانست. این ماده بر این نکته تأکید دارد که هر کسی از حق آزادی بیان برخوردار است که شامل آزادی تفحص، دریافت و انتقال اطلاعات می شود، این ها دربرگیرنده همه عقاید، صرفنظر از ملاحظات مرزی، خواه به صورت شفاهی، مکتوب چاپی و به صورت هنری و هر رسانه دیگر است. به طور خاص تر ماده ۱۷ کنوانسیون حقوق کودک اشاره میدارد که کودکان باید به تمامی منابع گوناگون ملی و بین المللی اطلاع رسانی، به ویژه منابعی که برای سلامت جسمی و روانی وی مفید هستند، دسترسی داشته باشند. این ماده در ادامه به تمایل کشورهای عضو به تشویق وسایل ارتباط جمعی در راستای کاربری های اجتماعی و فرهنگی و نیز همکاری های بین المللی دولت های عضو در این زمینه تأکید می کند.

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر شیوه گردآوری اطلاعات تحقیق، توصیفی- تحلیلی است و جامعه مورد مطالعه کودکان و نوجوانان با نگاه به حق سلامت روان آن ها در فضای مجازی است که با آن در ارتباط هستند. از همین رو در این پژوهش، به تبیین حقوق کودکان و نوجوانان و ارتباط آن با فضای مجازی، پیامد ها و حمایت ها از آنان پرداخته شده است. منابع مقاله حاضر، مقالات پیرامون موضوع سلامت روان و فضای مجازی به روش کتابخانه ای از پایگاه های ایرانداک، سیویلیکا، نشریات جهاد دانشگاهی طی سال های اخیر مورد جستجو و بازبینی قرار گرفت.

۵. یافته ها

یکی از وجوه اهمیت بحث در این است که کودکان و نوجوانان امروز معمولاً جزء آسیب پذیرترین قشر از کاربران فضای مجازی هستند که آثار زیانبار آن اعم از مشکلات اجتماعی، فرهنگی، شخصیتی در جامعه به طور جدی آینده آنان را تحت تاثیر قرار می دهد. به همین جهت پیشگیری و جلوگیری از سواستفاده ابزاری از کودکان و نوجوانان، شناساندن حقوق آنان به والدین و پذیرش واقعیت وجودی شان مستلزم تلاش مسئولان ذی ربط برای شناساندن حقوق کودکان و نوجوانان به عنوان اعضای جامعه فردا می باشد

بحث و نتیجه گیری

فضای مجازی به صورت کلی به معنی بستری دیجیتال است که شامل شبکه های مختلف از جمله اینترنت برای پردازش اطلاعات گوناگون است. از میان کاربران شبکه این فضا با توجه به وابستگی شدید برقراری ارتباط، آموزش، سرگرمی و دیگر خدمات قابل ارائه در فضای مجازی، کودکان و نوجوانان بخش عمده و بزرگی از فعالان و مصرف کنندگان را تشکیل می دهند. گروهی که بیش از هر شخص دیگری در برابر مخاطرات موجود در فضای مجازی ضعیف هستند. با این وجود چنین نیست که فضای مجازی بستری مطلقاً خطرناک برای کودکان و نوجوانان در نظر گرفته شود. فضای مجازی به دلیل قابلیت ها و ظرفیت های متفاوت در ایجاد امکان برقراری ارتباط و دسترسی سریع و آسان و بدون محدودیت به اطلاعات متنوع می تواند به عنوان امکانی جهت ارتقای سطح حقوق کودکان و نوجوانان و ابزاری برای تحقق و صیانت از این حقوق تلقی شود.

از جمله این حقوق، حق بر سلامت و به صورت خاص سلامت روان از جلوه های بارز حقوق اساسی کودکان و نوجوانان است که زمینه ساز رشد و توانمندسازی آنان نیز می باشد. سلامت روان حقی است که با دیگر حقوق کودکان و نوجوانان رابطه تنگاتنگی دارد. با توجه به این امر و قابلیت های فضای مجازی در ارائه خدمات متنوع مرتبط با این حقوق، پرداختن به آثار مثبت فضای مجازی اهمیت می یابد. در عین حال به دلیل وابستگی فضای مجازی به بستر جامعه و عرف حاکم، این امکان وجود دارد که مخاطرات و آسیب های بی شماری در کنار فرصت های متنوع در انتظار کودکان و نوجوانان باشد. با توجه به این مهم و مفاد کنوانسیون حقوق کودک و تفاسیر عمومی، بر دولت های عضو و خانواده ها و فعالان مستقل لازم است تا تدابیر لازم و مقتضی جهت حفظ حقوق کودکان و نوجوانان در دسترسی به محتوای مناسب در فضای مجازی را تامین و از بروز مخاطرات جلوگیری کنند. در صورت لزوم از کودکان و نوجوانان قربانی از طریق جبران خسارت مراقبت به عمل آورند و با خاطیان به روش قانونی برخورد کنند.

منابع

- اسلام خواه، نادر و درخشیان، فاطمه و دهقانی، محمدحسین (۱۴۰۰)، تاثیر فضای مجازی و اینترنت بر شخصیت و هویت کودکان و نوجوانان.
- پیوندی، غلامرضا (۱۳۹۰). حقوق کودک. تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق. تهران، گنج دانش
- حسینی اکبرنژاد، حوریه و حسینی اکبرنژاد، هاله (۱۳۹۲). تحلیل کنوانسیون حقوق کودک، تهران، شورای فرهنگی، اجتماعی زنان و خانواده
- زهره وند، محمد و یعقوب نژاد، محمدسینا، ۱۴۰۱، انتشارات ناک
- سلامی، شهرام و مظهری، محمد (۱۳۹۹). حقوق کودکان در حوزه حقوق شهری در پرتو کنوانسیون حقوق کودک، ۲(۶)، صص ۱۱-۴۲.
- سلامی، شهرام و زارع، زهرا و حسینی، سحر و معتمدنژاد، رویا، حق بر سلامت روان کودکان در فضای مجازی، پژوهش نامه حقوق اسلامی، بهار ۱۴۰۱، صص ۱۳۹.
- طبرلو، رضا (۱۳۹۳)، حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بشر، تهران، انتشارات دادگستر.
- کریمی، فاطمه زهرا و نعمت الهی، فاطمه و زارعی، علی و جهانگیر، فریدون و زارعی کردشولی، یاسر (۱۳۹۸)، مروری بر تاثیر فضای مجازی بر ابعاد روانی، جسمی و اجتماعی کودکان و نوجوانان.
- لپز، ژرار و فیلیزولا، ژینا (۱۳۷۹). بزه دیده و بزه دیده شناسی. ترجمه روح الدین کرد علیوند و احمد محمدی. تهران، انتشارات مجد
- مروندی، الهه و قربانی، اعظم (۱۴۰۰). مبانی و ساز و کارهای حمایتی حق آموزش در قانون جمهوری اسلامی ایران و اسناد حقوق بشری. فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۱۰(۲۰)، صص، ۸۲.
- نیازپور، امیرحسین و رضایی حومدین، ساره (۱۳۹۶). بررسی حق کودک بر تفریح و سرگرمی، فصلنامه مطالعات روان شناسی و علوم تربیتی. ۳(۱)، صص ۷۵-۸۸.
- هدایت، هدیه و عظیم زاده، شادی (۱۳۹۵). جبران خسارت های ناشی از جرم علیه کودک تا نحوه ترمیم خسارت، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۵(۱۷)، صص ۳۱-۶۵.

۱۳. Sarookhani B, Shokrbeigi A. Sociology of Communication in the Contemporary World. Tehran: Bahmanborna; ۲۰۱۴.

۱۴. Wickham S, Anwar E, Barr B, Law C, TaylorRobinson D. Poverty and child health in the UK: using evidence for action. Archives of disease in childhood. ۲۰۱۶; ۱۰۱(۸):۷۵۹-۶۶.

۱۵. Sexual health, human rights and the law. Available at: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/۱۰۶۶۵/۱۷۵۵۵۶/۹۷۸۹۲۴_۱۵۶۴۹۸۴_eng.pdf. ۲۰۱۹.

۱۶. Jamshidi MS. A Study of Self-Control in Children and Adolescents. ۲nd International Conference on Behavioral Sciences and Social Studies; Istanbul; ۲۰۱۵.
۱۷. Mohseni F. The share of children and adolescents in criminal protection (in cyberspace and real). Journal of Criminal Law Teachings. ۲۰۱۱; ۸ (۱):۱۳۷-۷۰.

The Right to Mental Health of Children & Juveniles in Cyberspace; Injuries & Protections

Hossein Beigi

Assistant Professor, Department of Criminal & Criminology, Law Research Center, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran (Corresponding Author) husseinbeigi@yahoo.com

Samira Kianfar

M.A Student in Criminal Law & Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran sa.kianfar@gmail.com

Abstract

After the introduction of new information technologies on people's lives, its effects on many aspects of life, including the rights of children and adolescents, were gradually revealed. The right to mental health is one of the main components of health and one of the most important examples of the rights of children and adolescents. Considering the growth and development of cyber space, the mental health of children and adolescents is a topic that we have addressed in this research and we have tried to have some recommendations for parents. Due to the special features of the virtual space and the newness of this phenomenon, many parents have not had the opportunity, possibility or ability to know this space and its applications accurately, and their lack of proper familiarity with this space and against the daily use of children and Teenagers from this space have created a confidential and private space inside the house for children, and they have access to various sites in this space without worrying and without feeling the presence of an external observer, and sometimes because of their age, personality and curiosity. Be affected by the unhealthy spaces available on the Internet. The current research is a prospective analytical descriptive study and the study community of children and adolescents with a view to their right to mental health in cyberspace. The sources of this article, articles about mental health and virtual space were searched and reviewed in the library method from Irandak, Civilica, academic Jihad publications in recent years. The use of virtual space shows that these children will eventually become skilled people in this field and may surpass their parents in this regard. It is better for parents to try to increase their digital literacy so that, if necessary, they can limit their children's use of these spaces. As a result, it is recommended to allocate time to visit different sites with their child. Talk about their content and have games and activities. In this case, it will be possible for parents to supervise their children, and while controlling them effectively, you will help a lot in improving their mental health under the shadow of ethical measures.

Keywords: Cyberspace, Right to Mental Health, Child, Juvenile, Legal Measure.